

UNA CONFIDÈNCIA FETA AL NOTARI BARTOMEU DE MIRAMAT
PER FRA FRANCESC, BISBE DE BISARCIO: «FEMBRES», FEBRES
I «DESNATURAMENT» A LA SARDENYA DE MITJAN SEGLE XIV*

○ LLUÍS CIFUENTES I COMAMALA
CSIC. INSTITUCIÓ MILÀ I FONTANALS

El document que comentaré breument a continuació, ja reproduït en part a l'apèndix de la meua tesi doctoral,¹ es pot trobar al riquíssim fons sense catalogar de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona.² Les possibilitats d'aquest fons, en gran mesura encara per explotar a causa de les seves condicions de catalogació, són ben conegudes de tots els qui, sovint *gratis et amore*, insistim a dedicar-nos a la recerca en aquest país fent ús dels arxius amb documentació medieval de la capital catalana. La pietat popular, en forma de llegats testamentaris, féu acumular un considerable patrimoni a les institucions eclesiàstiques, en ocasions declarades hereves universals. En un país on fins fa quatre dies es guardava tot, i on a l'època medieval s'anava a cal notari per qualsevol cosa, no ens ha d'estranyar gens que aquestes institucions guardessin durant segles la documentació justificativa d'aquells llegats. Si aquestes institucions es beneficiaven de tota l'herència, eren *tots* els papers del difunt els que ingressaven als seus arxius, si bé es tendia a conservar tan sols els que tinguessin incidència en l'administració o reclamació de l'herència. És per això que la documentació acumulada pel Capítol i pels organismes que en depenien, en particular per la Pia Almoina, constitueix avui un dels principals *objectes de desig* dels medievalistes que treballem a Barce-

* La redacció d'aquesta nota ha estat possible gràcies a l'ajuda inestimable de diverses persones: Mercè Casanovas, temps era temps becada per catalogar una part del fons de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB) i que localitzà el document; Jill Webster, la ciència i la paciència de la qual han permès identificar-ne l'autor; Jon Arrizabalaga, les suggerències del qual n'han enriquit el redactat final, i Antònia Carré, que ha aportat qualque cita hipocràtica i literària.

1. Lluís CIFUENTES, *Medicina i guerra a l'Europa baix-medieval: la sanitat i la participació dels seus professionals en les expedicions militars de la Corona d'Aragó (1309-1355)*, tesi doctoral de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1993 [ed. en microfites: Bellaterra: Publ. de la UAB, 1995], núm. 243. En aquella ocasió no interessà la transcripció del paràgraf central.

2. ACB, Procures, *Extravagants*, caps 1.

lona.³ Documentació notarial de tota mena, comptes professionals, cartes privades, receptes, llibres de mercaderia i molt del que es pot arribar a imaginar hi és conservat. Aquests documents han perdut el seu ordre original, fins al punt que es fa difícil l'aprofitament de molts d'ells si no se'n tenen altres referències. La casualitat, l'experiència i la ciència d'amics i coneguts poden fer-ne sovint peces més importants del que semblen.

El que reproduïxo en apèndix, lluny de la morbositat que es pot trobar en les descripcions franques i obertes, facilitades per la privadesa original, fetes en el fresc llenguatge de l'època, conté informacions d'interès per a diversos camps d'estudi: la història de l'Església, la història dels ordes mendicants, la història de la medicina o la història de Sardenya, a banda, és clar, de la història del notariat. Efectivament, aquest document ens parla de la provisió dels bisbats sards, a mitjan segle XIV, de la presència dels ordes mendicants (franciscans i dominics) a la gran illa mediterrània, de la catalanització de l'alt clergat sard com a instrument afavoridor del domini polític sobre l'illa, de les febres que hi sovintejaven i que la feien temible, de la difusió i la penetració social dels conceptes propis de la medicina basada en la filosofia natural en el primer segle de difusió del nou sistema mèdic, de l'activitat professional d'un notari, etc.

I

Mig carta privada, mig codicil testamentari d'un membre del seu següent, es tracta d'una missiva adreçada per un fra Francesc, bisbe de la diòcesi de Bisarcio (també Bisarchio, Guisarchio o Giraclensis, sufragània de

3. Per a una panoràmica de l'ACB, vegeu Àngel FÀBREGA I GRAU, Josep BAUCCELLS I REIG, *Catàleg de l'Arxiu Capitular de la S. E. Catedral Basílica de Barcelona. I. Índex general de les sèries documentals*, Barcelona: Arxiu Capitular, 1969. Sobre la Pia Almoïna de la catedral de Barcelona, vegeu, entre d'altres, Josep BAUCCELLS I REIG, «La Pia Almoïna de la Seo de Barcelona: origen y desarrollo», a *A pobreza e a assistência aos pobres na península Ibérica durante a Idade Média: Actas das 1as. Jornadas Luso-Espanholas de Histórica Medieval (Lisboa, 25-30 de setembro de 1972)*, Lisboa: Instituto de Alta Cultura, 1973, v. I, p. 73-135; *idem*, «Gènesi de la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona: els fundadors», a Manuel RIU I RIU (dir.), *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, v. I [=Anuario de Estudios Medievales, Anejo 9], Barcelona: CSIC, 1980, p. 17-75, i Tomàs LÓPEZ PIZCUETA, «El patrimonio inmobiliario de la Pia Almoïna de Barcelona en la primera mitad del siglo XIV», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 65 (1992), p. 407-33.

Sàsser, al nord de Sardenya),⁴ en algun moment de mitjan segle XIV, a Bartomeu de Miramat (c. 1305-1391), notari de Molins de Rei i de Barcelona i amic del bisbe, prop del qual el difunt havia testat. És gairebé segur que aquest document entrà a l'Arxiu de la Catedral amb el llegat del notari, que féu testament a favor de la Pia Almoina l'any 1389 i en fou un dels més importants fundadors.⁵ En un llenguatge viu, el bisbe descriu a l'amic notari les penalitats del viatge de presa de possessió de la diòcesi, en especial les febres que abaltiren tots els nouvinguts i que portaren a la mort un cert Guillem Vallès, que havia anat a Sardenya amb el bisbe i que anteriorment havia exercit una batllia, segurament la de Molins de Rei.⁶ D'entrada, com es veu, se'ns presenten dos problemes importants. Fra Francesc obvià dues dades que en el seu moment eren supèrflues, però que avui són cabdals per a la contextualització de l'escrit: l'any de la data (només sabem que fou escrita un dimecres 8 de desembre) i el seu propi cognom.

En els últims segles medievals, els bisbats de Sardenya generalment eren titulars. Molts eclesiàstics els demanaven al final de la seva vida, sense que de vegades ni tan sols hi arribessin a anar, limitant-se, com a dominis feudals que també eren, a arrendar-los a tercers. Entre aquests eclesiàstics sembla que destacaven els frares dels ordes mendicants, en

4. Sobre aquesta diòcesi, vegeu Alfred BAUDRILLARD, A. de MEYER, Étienne van CAUWENBERGH, *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques*, Paris: Letouzey, 1935, v. 8, col. 1.543-1.544. Un mapa de la divisió eclesiàstica actual a *ibid.*, Paris: Letouzey, 1997, v. 26, desplegable entre les col. 384-385.

5. Sobre aquest notari, el retrat del qual va estar pintat a les parets del refetor de l'Almoina, vegeu Josep BAUCCELLS i REIG, *El Baix Llobregat i la Pia Almoina de la Seu de Barcelona: catàleg del fons en pergami de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1984, p. 46-49. A més de documentació en pergami i en paper, es conserva (ACB, "Pia Almoina", *Marmessories*) un llibre de l'administració del seu patrimoni (que eventualment també registra la seva activitat com a notari), autògraf, i el llibre d'administració de la seva marmessoria, aquest darrer publicat per M. Cristina FORNS DE RIVERA, «El libro de albaceazgo de Bartomeu de Miramat, notario de Molins de Rei (1391)», a Josep M. SANS i TRAVÉ (coord.), *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català (Barcelona, 11-13 nov. 1993)*, Barcelona: Fundació Noguera, 1994, p. 559-578. Igualment, ens n'han pervingut onze registres datats entre 1335-1386; vegeu Albert TORRA PÉREZ, M. LUZ RETUERTA JIMÉNEZ, *Catàleg dels protocols notariais de l'antic districte de Sant Feliu de Llobregat*, Barcelona: Fundació Noguera, 1991, p. 115-116; i *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona*, v. 1 (segles XIII-XIV), exemplar provisional elaborat el 1996 i consultable a l'arxiu, p. 7-8.

6. Res no se'n diu a Joan TORT i MENSA, *Breu història de Molins de Rei*, Molins de Rei: Museu Municipal, 1981, publicació, d'altra banda, de caire molt divulgatiu.

particular els franciscans.⁷ Però aquest no fou ben bé el cas del franciscà signant del nostre document. Ell sí que anà a Sardenya en ser nomenat bisbe. Al document ens informa, a més a més, que aquell any havia arrendat el bisbat de Terralba (també al nord de l'illa), aleshores posseït per fra Guillem Colteller, dominic de Manresa. Els episcopologis d'Eubel i de Gams esmenten un fra Francesc com a bisbe de Bisarcio des del 16 de novembre de 1350. Eubel afegeix que abans havia estat guardià del convent de Castelló d'Empúries.⁸ No obstant això, hi ha diversos elements que fan pensar que aquí hi ha hagut una confusió en la identificació del personatge. Jill Webster és d'aquesta opinió. Una confusió causada per la freqüència del nom fra Francesc i per la renúncia d'un bisbat a Sardenya feta per fra Francesc Gosalt. Aquest franciscà de la província d'Aragó fou, efectivament, bisbe a Sardenya, però de la diòcesi de Galtellì (sufragània de Càller), on morí, malalt, vers el 1344-1345.⁹ Webster pensa que el fra Francesc de Bisarcio cal identificar-lo més aviat amb Francesc Batlle, guardià del convent de Barcelona els anys 1343, 1344 i 1351 i documentat fins a 1368. Batlle havia estat vicari de la província franciscana d'Aragó a Sardenya l'any 1335, quan insistí a portar uns altres franciscans amb ell en el viatge que aquell any féu a Càller, i fou bisbe d'alguna diòcesi sarda l'any 1350.¹⁰

7. Marco TANGHERONI, *Vescovi e nomine vescovili in Sardegna (1323-1355): ricerche*, Pisa: Pacini, 1972; Jill R. WEBSTER, «The early Catalan mendicants in Sardinia», *Biblioteca Francescana Sarda*, 2 (1988), p. 5-18, i *idem*, *Els menorets: the Franciscans in the realms of Aragon, from St. Francis to the Black Death*, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1993, p. 68-69, *passim*.

8. Konrad EUBEL, *Hierarchia Catholica Medii Aevi, sive Summorum Pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitutim series*, 7 v., Münster: Libr. Regensbergiana, 1898-1913 [reimpr., Padova: Ed. Il Messaggero di S. Antonio, 1960-1968], v. 1, p. 263, i Pius Bonifacius GAMS, *Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro apostolo*, Ratisbona: Manz, 1873 [reed. actualitzada, Graz: Akademische Druck U. Verlagsanstalt, 1957], p. 834. Sobre Guillem Colteller, vegeu EUBEL, *Hierarchia*, v. 1, p. 505: «Guillelmus de Aragonia, O.P.» fou bisbe de Terralba entre 1332 i 1356. El nostre document ens dóna a conèixer el cognom d'aquest bisbe.

9. TANGHERONI, *Vescovi e nomine vescovili*, p. 36-37, i WEBSTER, «The early Catalan mendicants», p. 8 i 14-15.

10. WEBSTER, «The early Catalan mendicants», p. 9, 12 i 18. Vegeu les fonts per a Francesc Batlle a Luke WADDING, *Annales Minorum, in quibus res omnes trium ordinum a S. Francisco institutorum...*, 25 v., Lugdunum: Claude Landry, 1625-1654 [3a ed. ampliada, en 28 v., Quaracchi: Collegium S. Bonaventurae, 1931-1964], v. 8, p. 68.

Aquestes dades concorden amb les que apareixen al nostre document: fra Francesc hi afirma que ja havia anat anteriorment a Sardenya («*con jo venguí l'altra vagada*») i que tenia la intenció de tornar a Barcelona al més aviat possible («*car anar me'n vull*»), alhora que s'hi fa palès que la seva àrea de relació era la de Barcelona. La carta està datada a la vila d'Ozieri –l'antiga catedral de Bisarcio, un magnífic edifici romànic de l'època de la dominació pisana de l'illa, està situada sobre un turó deshabitada– un dimecres 8 de desembre. El 8 de desembre de 1350 fou, efectivament, un dimecres.¹¹ És ben possible, doncs, que fra Francesc Batlle fos el mateix 36è bisbe creat durant el pontificat de Climent VI, de nom Francesc, el 26 de novembre d'aquell any, per a la diòcesi sarda de Bisarcio (que no fou proveïda novament fins al 3 de juny de 1366),¹² i el qual, quan Pere III reuní el primer Parlament sard, l'any 1355, envià a Càller el seu vicari general, el canonge Bernardo Tixilleda, en representació seva, no sabem si per trobar-se o no absent de l'illa.¹³

II

El caràcter malsà de l'illa de Sardenya és fàcilment documentable a les fonts medievals. La quantitat d'informació que aquestes ens en proporcionen és veritablement aclaparadora. Des del mateix moment de la conquesta (1323-1324), per als catalanoaragonesos, les febres foren un dels principals enemics que s'oposava a la seva dominació sobre l'illa, al costat de la resistència dels mateixos sards i de la intervenció dels genovesos. Més encara: podem afirmar que, a diferència d'aquests dos darrers oponents, les febres mai no les van arribar a vèncer. De fet, no ha estat fins als anys posteriors a la Segona Guerra Mundial que han estat dessecats molts dels aiguamolls i sistemàticament ruixats amb DDT els restants, fins a l'eradicació dels mosquits que transmetien el paludisme. Explicació vàlida, aques-

11. Cfr. Adriano CAPPELLI, *Cronologia, cronografia e calendario perpetuo dal principio dell'era cristiana ai nostri giorni: tavole cronologico-sincrone e quadri sinottici per verificare le date storiche*, Milano: Ulrico Hoepli, 1983 (5a ed. actualitzada), p. 48-49.

12. EUBEL, *Hierarchia*, v. 1, p. 263.

13. Giuseppe MELONI (ed.), «Il Parlamento di Pietro IV d'Aragona (1355)», a *Acta Curiarum Regni Sardiniae*, Cagliari: Consiglio Regionale della Sardegna, 1993, v. 2, p. 78, 82, 123 i 259.

ta, únicament des dels pressupòsits del sistema científic actual. És sabut que, per al galenisme, una malaltia tan sols podia transmetre's a tot un col·lectiu humà si es corrompia la primera i més important de les «*coses no naturals*» i l'element imprescindible per al manteniment de la vida: l'aire.¹⁴ És per això que aquestes febres foren anomenades, a Itàlia, «*mal'aria*». La purificació de l'aire corrupte, esdevenia, doncs, una necessitat essencial. Essent així, no ens hem d'estranyar de trobar, per exemple prop de l'Alguer, plantacions d'eucaliptus, efectuades ja en el segle XVII.

La documentació medieval conservada als arxius històrics de l'antiga Corona d'Aragó ens ha permès de conèixer fins a quin punt les «*febres pestilencials*», les «*terçanes*» o les «*quartanes*», es rabejaren amb tots els elements nouvinguts a l'illa, fossin militars, mercaders, nobles o els mateixos reis, que no n'estaven immunitzats com els sards. Els exèrcits arribats a l'illa, des del comandat per l'infant Alfons (després Alfons III el Benigne) per a la seva conquesta (1323-1324) fins al del mateix Pere III (1354-1355), patiren cruelment els embats de les febres, i tant Alfons com Pere n'emmalaltiren i van estar a punt de morir-ne, malgrat els metges que s'hi enduïeren.¹⁵ En ser divulgada aquesta terrible situació, es feia realment difi-

14. Vegeu-ho, per exemple, al regiment de sanitat que Arnau de Vilanova escriví per a l'exèrcit de Jaume II que assetjava la ciutat d'Almeria (1310), editat per Michael R. McVAUGH, amb un ampli estudi introductori de Lluís CIFUENTES, Michael R. McVAUGH, [Arnaldi de VILLANOVA] *Regimen Almarie*, a Luis GARCÍA BALLESTER, Michael R. McVAUGH, Juan A. PANIAGUA (eds.), *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia*, Barcelona: Universitat de Barcelona-Fundació Noguera, 1998, v. 10/2, o bé als tractats de pesta, dels quals s'ha tornat a editar recentment el de Jaume d'Agramont (1348), a cura de Joan VINY, amb un estudi introductori de Jon ARRIZABALAGA, Luis GARCÍA BALLESTER, [Jacme d'AGRAMONT] *Regiment de preservació de la pestilència (Lleida, 1348)*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1998. Vegeu una exposició de la teoria mèdica medieval sobre aquest particular a Pedro GIL SOTRES, «Estudi introductori», a Luis GARCÍA BALLESTER, Michael R. McVAUGH, Pedro GIL SOTRES, Juan A. PANIAGUA, [Arnaldi de VILLANOVA] *Regimen sanitatis ad regem Aragonum*, a Luis GARCÍA BALLESTER, Michael R. McVAUGH, Juan A. PANIAGUA (eds.), *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia*, Barcelona: Universitat de Barcelona-Fundació Noguera, 1996, v. 10/1, p. 111-122/569-580.

15. Vegeu CIFUENTES, *Medicina i guerra*, p. 162-197 i 415-431, on es fa una anàlisi de la incidència de les malalties a les expedicions militars de 1323-1324 i 1354-1355; Lluís CIFUENTES, Luis GARCÍA BALLESTER, «Els professionals sanitaris de la Corona d'Aragó en l'expedició militar a Sardenya de 1354-55», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 9 (1990), p. 183-214, n'és un resum pel que fa a la darrera expedició esmentada. Vegeu també Pere CATALÀ I ROCA, Joan GALA I FERNÁNDEZ, «Entorn de "lo bon ayre e la nobleza d'esta illa de Sardenya"», a *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona (Sassari-Alghero 19-24*

cil aconseguir voluntaris per a reforçar els exèrcits que servien a l'illa. Per aquest motiu, Pere III, tremolant encara de febre, envià a Barcelona un sirventès propagandístic (avui perdut) sobre «*lo bon ayre e la noblea d'esta illa de Sardenya*», amb l'ordre expressa de donar-li circulació.¹⁶ Aquesta resistència a anar a l'illa no es limità de cap manera als militars, sinó que fou general entre tots els funcionaris. Ser destinat a Sardenya esdevingué un «càstig», i la monarquia decidí aprofitar aquest terror tan justificat exiliant a l'illa lladregots i oponents.¹⁷ L'experiència viscuda i els desitjos de tornar declarats pels protagonistes del nostre document no foren, doncs, en absolut excepcionals.

És interessant també el relat de com afrontaren la malaltia, que se'ls manifestà en arribar a Oristany. El bisbe i el seu acompanyant franciscà es retiraren al convent del propi orde, potser copat per frares forasters, on foren «*fort vilment pensats*», mentre que Guillem Vallès preferí d'anar a un hostel i confiar en l'experiència dels hostalers sards. En cap moment se'ns esmenta el recurs als metges.¹⁸ Els franciscans es recuperaren al cap de quinze dies, gràcies al «*regiment*» adequat que havien seguit, mentre que Guillem Vallès, tot i que els atacs de febre que patí no foren tan forts, hi va sucumbir. En l'última part de la carta-codicil, fra Francesc explica confidencialment al seu amic Miramat les raons per les quals Vallès no va poder resistir la febre: els seus excessos carnals durant els deu dies que havia estat a Càller produïren un tan gran «*desnaturament*» en el seu cos que quan la febre es presentà, tot i ser Quaresma, van haver-li de donar carn i vi.

Maggio 1990). *La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII). 1. Il «regnum Sardiniae et Corsicae» nell'espansione mediterranea della Corona d'Aragona*, Sassari: Carlo Delfino Editore, 1995, v. 2 (*Comunicazioni*), t. 1, p. 263-276.

16. La notícia d'aquest sirventès fou donada a conèixer per P. E. GUARNERIO, «Un sirventese del Re Pietro IV d'Aragona intorno a Cagliari», *Archivio Storico Sardo*, 2 (1906), p. 434-436. Vegeu-ne una contextualització a CIFUENTES, *Medicina i guerra*, p. 423-427, i CATALÀ I ROCA, GALA I FERNÁNDEZ, «Entorn de "lo bon ayre"».

17. Pere CATALÀ I ROCA, «Pena d'exili a Sardenya», a Luisa d'ARIENZO (ed.), *Sardegna, Mediterraneo e Atlántico tra medioevo ed età moderna. Studi storici in memoria di Alberto Boscolo*, Roma: Bulzoni, 1993, v. 1 (*La Sardegna*), p. 337-340.

18. Sobre els metges a Sardenya durant el s. XIV, vegeu CIFUENTES, *Medicina i guerra*, p. 151-162 i 362-368.

III

Les idees mèdiques medievals al voltant del coit, i de la sexualitat en general, ens són avui més ben conegudes.¹⁹ En afectar directament una altra de les «*coses no naturals*» (les excrecions i les secrecions) que, segons la medicina galènica, determinaven la salut o la malaltia del cos humà, la sexualitat coital fou objecte d'especial preocupació pels autors mèdics, i també per part de la població, creixentment medicalitzada. La difusió social d'aquestes idees es vehiculà en tractats d'andrologia, en regiments de sanitat i en escrits enciclopèdics, que ben aviat foren traduïts a les llengües vulgars per així assegurar-se'n un accés més còmode.²⁰ Entre els tractats d'andrologia, convé esmentar el *Liber de coitu*, de Constantí l'Africà (segona meitat del s. XI); el *Liber minor de coitu*, un anònim salernità de la primera meitat del s. XIII, basat en l'anterior, i, en vulgar, el cèlebre *Speculum al foderi* català, basat en el darrer i en fonts eròtiques orientals encara no identificades.²¹ Entre els regiments de sanitat, destaca, sobretot en l'àmbit de la

19. Danielle JACQUART, Claude THOMASSET, *Sexualité et savoir médical au Moyen Âge*, Paris: Presses Universitaires de France, 1985 [trad. esp., *Sexualidad y saber médico en la Edad Media*, Barcelona: Labor, 1989]. Per a una visió des del món de la pràctica a la Corona d'Aragó, vegeu Michael R. MCVAUGH, *Medicine before the plague: practitioners and their patients in the Crown of Aragon, 1285-1345*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993, p. 200-207.

20. Sobre l'ús de les llengües vulgars com a vehicles de difusió dels coneixements mèdics, vegeu Lluís CIFUENTES, «Traduction vernaculaire et vulgarisation scientifique au Moyen Age», *Transdisciplines*, 4 (2000), en premsa, i, centrat en el cas del català, *idem*, «Translatar ciència en romans catalanesch: la difusió de la medicina en català a la Baixa Edat Mitjana i el Renaixement», *Llengua & Literatura*, 8 (1997), p. 7-42. Sobre la penetració d'aquests coneixements en la literatura de creació, vegeu Lola BADIA, *Textos catalans tardomedievals i «ciència de natures»*, Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 1996.

21. Vegeu-ne les edicions d'Enrique MONTERO CARTELLE, *Constantini Liber de coitu: el tratado de andrología de Constantino el Africano*, Santiago de Compostela: Universidad, 1983; *idem*, *Liber minor de coitu: tratado menor de andrología anónimo salernitano*, Valladolid: Universidad, 1987, i Michael SOLOMON (ed.), [ANONYMOUS] *The Mirror of Coitus: a translation and edition of the fifteenth-century «Speculum al foderi»*, Madison: The Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1990 (cal consultar-lo amb precaució). Sobre les fonts d'aquest, vegeu Enrique MONTERO CARTELLE, «Sobre el origen àrabe del “Speculum al foderi” catalán y su relación con el “Liber minor de coitu” salernitano», *Anuari de Filologia*, 14 (1991), p. 71-80. Sobre el seu lloc i la seva influència en el conjunt dels textos catalans, vegeu BADIA, *Textos catalans*, p. 25-27, i CIFUENTES, «Translatar ciència», p. 21-22.

Corona d'Aragó, el *Regimen sanitatis ad regem Aragonum*, escrit per Arnau de Vilanova per a Jaume II (vers el 1305-1308) i tot seguit traduït al català pel cirurgià del rei, Berenguer Sarriera (abans de 1310).²² D'entre els molts escrits enciclopèdics que podrien citar-se, limitem-nos al *Livre de Sidrac*, escrit en francès vers el 1291-1300 i aviat traduït a molts vulgars, entre els quals el català.²³ En l'àmbit catalanoaragonès, en parlar de textos enciclopèdics, no podem deixar de citar el *Crestià*, de Francesc Eiximenis, escrit a la fi del segle XIV (posteriorment al document que aquí comentem, doncs). En el seu llibre *Terç* es conté un *Tractat de luxúria* que, per contra dels coneixements mèdics vehiculats pels textos anteriors, incorpora les idees difoses pels teòlegs i predicadors respecte de l'acte sexual.²⁴ Tanmateix, tots aquests tractats no esgotaren els mitjans de difusió d'aquelles idees mèdiques. Ajuntant-les i barrejant-les a tot un cabal de coneixements provinents del món popular, amb una presència més o menys important dels elements màgics o crencials en forma de conjurs o eixarms, les veiem aparèixer també en tots els receptaris, tant en els més amplis, com ara el de misser Joan, el de Bartomeu de Verí o el de Joan Martina (per esmentar només els que han estat publicats), com en els tot just copiats als folis de guarda o a les cobertes dels protocols notariais.²⁵

22. Editat per GARCÍA BALLESTER, McVAUGH, GIL SOTRES, PANIAGUA, [Arnaldi de VILLANOVA] *Regimen sanitatis ad regem Aragonum* (vegeu n. 14), amb un extens «Estudi introductor» sobre aquest gènere literari mèdic a cura de GIL SOTRES. La traducció catalana fou publicada per Miquel BATLLORI, [Arnau de VILANOVA] *Obres catalanes*, Barcelona: Barcino, 1949 (Els Nostres Clàssics), v. 2 (*Escrts mèdics*). Quant a la seva difusió en vulgar, vegeu Lluís CIFUENTES, «Vernacularization as an intellectual and social bridge: the Catalan translations of Teodorico's "Chirurgia" and of Arnau de Vilanova's "Regimen sanitatis"», *Early Science and Medicine*, 4 (1999), p. 127-148.

23. El text francès ha estat editat per Sylvie-Marie STEINER, *Un témoignage de la diffusion encyclopédique au XIIIe siècle: le «Livre de Sidrach». Édition critique d'après les manuscrits de Paris et de Rome*, Melun: Association «Mémoires», 1994. La traducció catalana ha estat publicada per Vincenzo MINERVINI, *Il «Libro di Sidrac»: versione catalana*, Bari: Lerici, 1982.

24. Editat per Xavier RENEDO, [Francesc EIXIMENIS] *Tractat de luxúria (capítols 524-647 del Terç del Crestià)*, Barcelona: Quaderns Crema, en premsa.

25. Els receptaris esmentats han estat editats per Ernest MOLINÉ I BRASÉS (ed.), «Receptari de micer Johan, 1466», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 7 (1911), p. 322-336 i 407-440 [tiratge a part: *Receptari de Micer Johan, 1466 (conexement y disputa de les orines; receptari general): manuscrit inèdit*, Barcelona: Casa Provincial de Caritat, 1914]; Josep TOMÀS MONSERRAT, Bartomeu COLL (eds.), «El recetario medieval

Són aquests tres mons, el mèdic, el religiós i el popular, els que veiem encreuar-se en aquest document. Fra Francesc, en considerar Guillem Vallès un «luxuriós» i, com a conseqüència, un «*gran deshonor*» per a ell la seva sola companyia, ens palesa aquelles idees religioses i morals que poc més tard recolliria Eiximenis al seu *Tractat de luxúria*. Però en el seu relat és el discurs mèdic el que veiem surar a cada moment. Tant els tractats andrològics com els regiments de sanitat concorden en considerar l'activitat sexual immoderada com altament perjudicial per a la salut, per tal com exhauereix la calor natural del cos i això, no tan sols comporta un greu debilitament, sinó que pot ser causa de diverses malalties i, fins i tot, de la mort.²⁶ És per això que se'ns diu que Guillem Vallès patia un «*gran desnaturament*». Per contrarestar aquesta pèrdua de calor natural, hom recomana diversos remeis segons la complexió de cada persona, entre els quals ocupa un lloc destacat la ingesta de carn i de vi.²⁷ De fet, sabem que, per als eclesiàstics (no

de Bartomeu de Verí, regente de Nàpoles», a *II Congreso Nacional de Reales Academias de Medicina y Cirugía (Palma de Mallorca, 28-30 de mayo de 1981)*, Palma de Mallorca: Reial Acadèmia de Medicina, 1982, p. 83-92, i Josep PERARNAU I ESPELT (ed.), «El receptari del sabadellenc Joan Martina (1439) (Carpentràs, Biblioteca Inguimbertine, ms. 126, ff. 86-90, etc.)», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 11 (1992), p. 289-328. Vegeu receptes extretes de protocols als treballs de Ramon JORDI I GONZÁLEZ, «Fórmulas medicinales populares y supersticiosas pertenecientes a la primera mitad del siglo XV (1417-1459)», *Circular Farmacéutica*, 39 [273 (1981)], p. 469-482; *idem*, «Curiosas fómulas de medicina popular pertenecientes al último cuarto del siglo XV (1474-1501)», *Offarm*, I (1982), p. 239-46; *idem*, «Fórmulas de medicina popular y supersticiosa pertenecientes a la primera mitad del siglo XVI (1504-1568)», *Circular Farmacéutica*, 41 [281 (1983)], p. 283-309, i Laureà PAGAROLAS I SABATÉ, «Recull d'anotacions esparses dels protocols medievals barcelonins», a Josep M. SANS I TRAVÉ (coord.), *Estudis sobre història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera*, Barcelona: Fundació Noguera, 1988, p. 61-90.

26. *Liber de coitu*, c. 11 («*De debilitate que accidit coeuntibus et aliis accidentibus*»); *Liber minor de coitu*, llib. I («*Que mala venerios subsequuntur usus*»), c. 1-5; *Speculum al foderi*, c. 1 («*Los dampnatges que-s seguexen per molt foder*»). Sobre la calor natural i la febre en la biologia i la medicina galèniques, vegeu Luis GARCÍA BALLESTER, «La facultad de medicina de Montpellier: tradición y novedad en la patología médica de la Corona de Aragón durante la transición del siglo XIII al XIV», a *IV Jornades d'estudis històrics locals: el regne de Mallorca i el Sud francès (Palma de Mallorca, nov. 1984)*, Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Balearics, 1986, p. 21-40, i *idem*, «La recepció del Colliget de Averroes en Montpellier (c. 1285) y su influencia en las polémicas sobre la naturaleza de la fiebre», a *Homenaje al prof. Darío Cabanellas Rodríguez, O.F.M., con motivo de su LXX aniversario*, Granada: Universidad, 1987, v. 2, p. 317-332.

27. *Liber minor de coitu*, llib. I («*Que mala venerios subsequuntur usus*»), c. 4; *Speculum al foderi*, c. 2 («*Los remedis dels dans que vénen per lo molt foder*»), § 1-2.

oblidem que Constantí l'Africà era monjo de Montecassino), obligats al celibat, constituïa un greu problema el fet que tots els autors mèdics coincidissin a considerar l'activitat sexual, i més en particular l'ejaculació, no tan sols útil, sinó fins i tot necessària per al manteniment de la salut. Un problema que mai no fou resolt sinó parcialment, amb mitjans per a reprimir la libido o bé introduint una distinció entre les «*coses no naturals*» necessàries i les no necessàries.²⁸ Però si l'abstinència era nociva, encara ho podia ser més l'excés. Així ho afirma categòricament el tractat *Melleus liquor phisice artis* («*Dolç licor de la medicina*»), amb manuscrits datables en el segle XIV i atribuït a un cert Alexander Hispanus, el qual conté un regiment de sanitat i altres parts sobre les complexions, els simples medicinals, les febres i la terapèutica particular. En el capítol relatiu a l'activitat sexual, l'autor comenta el cas d'un estudiant mort durant una orgia, cosa que provaria que la conseqüència d'una «*fornicatio valde ebriosa est evacuatio cerebri*».²⁹ En el cas de naframent del cap, el coit pot causar greus danys al cervell, i sentenciar el pacient a una molt mala mort. És l'opinió de fra Teodoric Borgognoni, autor d'un molt difós tractat de cirurgia acabat poc abans de 1266 i traduït al català poc abans de 1305:

«*Sobratot, encara, majorment, deu hom guardar sobre totes coses que tothom qui aja naffra en lo cap, e majorment sis tem de lo nafframent de dins, ques quart de tota pol·lotió, ço és, de jaure ab fembre; e si no o farà, el cerveyll s'i farà molt tost espasma e quant serà fet, morrà al terç jorn, segons la major força, per molt amare mort.*»³⁰

I recordem que, no únicament l'abstinència o l'excés comporten greus desordres de salut, sinó també el «*mal d'amor*», l'excessiu pensament en

28. Vegeu la consideració mèdica favorable al *Liber de coitu*, c. 8 («*Quare prosit coitus et quare noceat*»), 9 («*Quibus prodest coitus et quibus nocet*») i 10 («*De utilitate coitus*»); *Liber minor de coitu*, llib. II («*Nunc vero de utilitate dicemus*»), c. 1; *Speculum al foderi*, c. 4 («*Lo profit de lo foder*»), § 1-4. Quant als regiments de sanitat, vegeu GIL SOTRES, «Estudi introductor», p. 296-305/761-769. Per al problema dels continents, vegeu *ibid.*, p. 305-307/770-772; vegeu també els mitjans per a reprimir la libido especificats al *Liber de coitu*, c. 15 («*De desiccantibus semen*»), i al *Liber minor de coitu*, llib. II, c. 4.

29. Karl SUDHOFF, «Alexander Hispanus und das Schriftwerk unter seinem Namen: Ein erstes Wort über ihn und Bekanntgabe seiner medizinischen Schriften», *Archiv für Geschichte der Medizin*, 29 (1936), p. 289-312, i 30 (1937), p. 1-25, esp. la p. 9.

30. Teodoric BORGOGNONI, *Cirurgia*, llib. I, c. 41 («*De la dieta dell regiment de les naffres*»), ms. Paris: Bibliothèque Nationale, Esp. 212, f. 18a. Edició en preparació a cura de Lluís CIFUENTES, Barcelona: Barcino (Els Nostres Clàssics).

l'ésser estimat, anomenat pels metges medievals «*amor heroic*», i que un dels remeis que en recomanaven era, justament, el coit amb altres dones. Aquesta malaltia fou objecte de tot un tractat mèdic, el *De amore heroico*, d'Arnau de Vilanova, i d'un acurat tractament en obres més generals.³¹ Alguns textos literaris també van fer referència a aquest «*mal d'amor*», i més en general als grans efectes de l'amor de les dones en els homes. És el cas de l'*Espill* del també metge Jaume Roig, en el qual el discurs mèdic sobre l'amor i la sexualitat hi és ben present. La seva conclusió, amb una apologia de la vida masculina allunyada de tot contacte amb l'altre sexe i dedicada a la caritat i l'oració, sens dubte no podia ser assumida per tothom.³²

Aquest discurs mèdic s'encreua amb tota mena d'elements procedents del món de la medicina popular i penetra el món de la prostitució medieval, en el qual les «*fembres sicilianes*», igual com les d'altres països de la regió mediterrània, gaudien de gran fama.³³ En aquest context s'inscriuen els «*bany d'estuba*» o de vapor i els «*xarops confortatius*» que la prostituta siciliana proporcionava a Guillem Vallès per a augmentar-li la libido («*així que nit hi havia haguda que ·X· vegades havia hagut afer ab ella*»). Per a la medicina medieval, el bany actua sobre els membres afavorint l'expulsió de les superfluitats corporals. Entre les accions del bany, sobretot del bany d'estuba, constatades pels metges, s'hi compten que conforta la calor

31. Vegeu l'edició del text d'Arnau (escrit a instància d'un col·lega que exercia precisament a Sardenya), amb un extens estudi introductori, a cura de Michael R. McVAUGH, [Arnaldi de VILLANOVA] *Tractatus De Amore Heroico*, a Lluís GARCÍA BALLESTER, Juan A. PANIAGUA, Michael R. McVAUGH (eds.), *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1985, v. 3. Vegeu també Danielle JACQUART, Claude THOMASSET, «L'amour héroïque à travers le traité d'Arnaud de Villeneuve», a J. CÉARD (ed.), *La folie et le corps*, Paris: École Normale Supérieure, 1985, p. 143-158. Per a altres textos, vegeu Mary Frances WACK, *Lovesickness in the Middle Ages: the «Viaticum» and its commentaries*, Philadelphia: University of Pennsylvania, 1990.

32. Antònia CARRÉ, «La medicina com a rerefons cultural a l'*Espill* de Jaume Roig», a *idem* i Josep SOLERVICENS, *Jaume Roig i Cristòfor Despuig: Dos assaigs sobre cultura i literatura dels segles XV i XVI*, Barcelona-Vic: Universitat-Eumo, 1996, p. 7-71.

33. Sobre la prostitució a l'Edat Mitjana, vegeu Jacques ROSSIAUD, *La prostitución en el Medioevo*, Barcelona: Ariel, 1986, i també Leah L. OTIS, *Prostitution in medieval society: the history of an urban institution in Languedoc*, Chicago: The Chicago University Press, 1985; Dolors VISA I ORÓ, «Les dones i el món de la prostitució a finals del s. XIV», a *Miscel·lània: homenatge a Josep Lladonosa*, Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1992, p. 315-21, per a Lleida, i Àngel Luis MOLINA MOLINA, *Mujeres públicas, mujeres secretas: la prostitución y su mundo (siglos XIII-XVIII)*, Murcia: KR, 1998.

natural, remou la fatiga i escalfa i humiteja els membres exteriors que, per la intensitat de l'exercici i dels massatges, haguessin estat d'alguna manera dessecats i refredats. A banda dels efectes beneficiosos del bany per a la salut, també tenen contraindicacions. Una de les que més repeteixen els autors medievals és la de prendre líquids abans o després del bany, que és, segons l'informador de fra Francesc, justament el que féu l'infortunat Vallès («*per mal regiment seu*»). També es considera perillós romandre molt de temps a l'estuba o en un bany d'aigua molt calenta, per la pèrdua d'espirits que ocasiona.³⁴ El bany també estreny les carns, i així ho veiem aparèixer a la literatura de creació, molt en particular pel que fa a la preparació de les dones abans del coit.³⁵ És ben conegut l'episodi del *Tirant lo Blanch* en el qual Plaerdemavida banya la princesa Carmesina davant de la mirada de Tirant, que espia pel forat del pany de l'armari on està tancat, tot preparant-la per a fer-la jeure amb ell.³⁶

Els tractats d'andrologia ens proporcionen un ampli ventall de receptes per a augmentar la libido i la quantitat de semen, així com també de medicaments i fins i tot de posicions que garanteixen una més gran satisfacció en l'acte sexual.³⁷ Els receptaris, majoritàriament inèdits, també ens pro-

34. Sobre els banys en el món mèdic medieval, vegeu GIL SOTRES, «Estudi introductori», p. 167-181 i 629-643 a Luis GARCÍA BALLESTER (ed.), [Petrus de EBOLO] *Nomina et virtutes balneorum Puteolani et Baiarum, et Tabula super balneis Puteoli (MS 860, Biblioteca Universitaria de Valencia)*, 2 v., València: Universitat, 1997 (facs., introd., ed. i trad. esp. i angl.); i *idem*, «Sobre el origen de los tratados de baños («de balneis») como género literario en la medicina medieval», *Cronos*, 1 (1998), p. 7-50.

35. Els primers capítols del *Flors del Tresor de beutat* són «Per fer bany per lunyar del cors tota flayror de suor, e lexen aquelles ben fresques e ben olent», «Per fer bayn per estrènyer la flor soptament» i «Per fer lavaments per estrènyer les carns moles he fer-les ben olens e ben delitables, e qui adoba sobiranament lo sacret». Vegeu Montserrat CABRÉ i PAIRET, *La cura del cos femení i la medicina medieval de tradició llatina: els tractats «De ornatu» i «De decorationibus mulierum» atribuïts a Arnau de Vilanova, «Tròtula» de mestre Joan, i «Flos del tresor de beutat» atribuït a Manuel Díez de Calatayud*, tesi doctoral de la Universitat de Barcelona, 1994 [ed. en microfotxes, Barcelona: Universitat, 1995], i la seva edició, en preparació, per a Barcino (Els Nostres Clàssics).

36. Albert G. HAUF, Vicent J. ESCARTÍ (eds.), [Joanot MARTORELL] *Tirant lo Blanch*, València: Generalitat Valenciana, 1990, c. 231-233.

37. *Liber de coitu*, c. 13 («*De cibis generantibus semen et extinguentibus*»), 14 («*De pocionibus*»), 16 («*De medicamentis proficientibus coitu*») i 17 («*De unguentisque coitum excitantibus*»); *Liber minor de coitu*, llib. II («*Nunc vero de utilitate dicemus*»), c. 3, 5 i 6; *Speculum al foderi*, c. 6 («*En multiplicar l'esperma*»), 7 («*Les medicines que mouen lo foder*»), 10 («*Les maneres del foder*») i 11 («*Los unguents que endreçen lo membro*»).

porcionen fórmules, de molt divers origen, adreçades a aconseguir els mateixos objectius. Pot servir d'exemple aquesta recepta copiada en un ms. de mitjan s. XV:

«Letovari per fer ben husar ab fembra.— Recipe radic<u>lis aringorum, bausis, ana unciam ·I· et media; gingebrade, unciam ·I^a·; festuchs, piyons, amel·les dulcium, carnis dactillorum, ana unciam media; carndemomi, pipiris longui, gareyofilata, nucis miscata, nucis Indie, ana dracmam ·I^a· et media; sinamomi, sement urtice, sement bulbi, ana dracmam media; sticorum, dracmas ·III·; zucari quod sufficit. Fiat alechtuari in tabulis.»³⁸

En aquests receptaris sovint trobem receptes contra la impotència i les dificultats per a l'embaràs. En ocasions, aquestes fórmules inclouen també referències a la satisfacció sexual, com ara aquesta, copiada per una mà de la segona meitat del s. XIV en un exemplar llatí del *Liber Almansoris*, de Rasís:

«Si lo hom e la fembra se untaran ab lo such dels satirions veris, <e> puis salgaran desús la pólvora dels dits satirions sechs e polveriyats, faran concebre la fembra exorcha, e donen-se gran edelitament en lo concebiment.»³⁹

El receptari de misser Joan, ja esmentat, conté una recepta per a provocar el desig en les dones:

«Recepta vera per a fer engüent molt calt que la fembra nos puxa partir de tu.— Pren oli de mostalla e oli de comins, pes de ·X· dragmes; aygua de botifares e such de nepta, pes de ·X· dragmes; fel de guallina negra, pes de una dragma; alforbi, pes de ·III· dragmes; pebre negre molt, ·VI· dragmes; de oli de nous, pes de ·X· dragmes. Fes pólvora del pebre e de l'alforbi e mesclats ab los dits olis e ab lo such de la nepta, e sia mesclat, e encar posat cuyt al sol o al foch, sobre cenres. E quant lo volràs amprar, hunta-te'n lo vit entorn, e si-n met en la natura de la fembra, elle-t dirà que uses ab ella.»⁴⁰

I una altra per a, declaradament, fer-les caure, a elles i també als homes, en la luxúria:

38. Roma: Bibliotheca Apostolica Vaticana, ms. Vat. lat. 4797, f. 135. El ms. constitueix una àmplia miscel·lània mèdica en català, tot i que l'antidotari que conté aquesta fórmula està parcialment escrit en llatí. Encara que aquesta recepta no apareix en els tractats d'andrologia, els productes que s'hi empen són d'ús freqüent.

39. Girona: Arxiu Capitular de la Catedral, ms. 80, f. 98v.

40. MOLINÉ I BRASÉS (ed.), «Receptari de micer Johan», p. 410, § 42.

«*Recepta per a aleva la luxúria a la fembra o a l'om.*— Ítem, sien-li donades ·XXXX· formigues a beure ab such de berbena e jamás aurà cura de luxúria.»⁴¹

En definitiva, amb alguna de les pocions que es descriuen en aquests textos hem d'identificar els «*xarops confortatius*» que la prostituta siciliana féu beure a Guillem Vallès i amb els quals, units als banys, aconseguí que ell mai no hagués conegut «*plaer de fembra sinó d'aquesta*».

Per acabar aquest breu comentari, no podem deixar de comparar el cas de Guillem Vallès amb el de Martí el Jove, mort de febres a Sardenya després de la batalla de Sanluri (1409), pel «*mal regiment*» que havia observat amb la seva cèlebre amant.⁴² Sanluri posà fi a la resistència dels sards. Però la *Bella de Sanluri*, aliada a les febres sardes, acabà amb la dinastia dels Jaumes i dels Peres.

41. MOLINÉ I BRASÉS (ed.), «Receptari de micer Johan», p. 412, § 50.

42. Alberto BOSCOLO, «La "bella de Sanluri", última amante di Martino il Giovane», a *idem*, *Medioevo aragonese*, Padova: CEDAM, 1958, p. 37-46, i *idem*, *La politica italiana di Martino il Vecchio, re d'Aragona*, Padova: CEDAM, 1962, en particular el capítol «Leggende su Martino il Giovane», p. 147-60.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1350, desembre, 8. Ozieri

Carta de Francesc Batlle, bisbe de Bisarcio, a Bartomeu de Miramat, notari de Molins de Rei, en la qual li fa arribar el codicil testamentari de Guillem Vallès (un membre del seu seguici) i li comenta confidencialment les circumstàncies de la seva mort.

ACB, Procures, *Extravagants*, caps 1.

A l'honrat En Bartomeu de Miramat,
notari en la vila de Molín de Reyg.^a

En Bartomeu,

No us puch escriura sinó tot mal e molta tribulació que nostro senyor Déus m' à donada, benejyt na sia Él. Davets saber, senyor, que après molta fortuna que Déus nos donà en la mar arribam en Castell de Càler, on estaguem ·X· dies. Après los ·X· dies, partim d'aquí e anam-nos-en al jutge, qui era en Montesanto, hon ha grans tres jornades. E ab aquel gran sol qui·ns entrà e·l cap, en la segona setmana d'agost cavalcam e anam al jutge, e aquí fiu mes fenes ab él axí com poguí, e deslapissem de la vil·la de Molín de Reyg. Après, partim del jutge e anam^b al bisbat de Terralba, lo qual bisbat és d'aquel preycador de Menresa qui à nom frare Coltaller, lo qual bisbat jo li é arrenda<t> per anguany. Ítem, partent de Terralba, volent-me'n jo anar^c al meu bisbat, passe per Oristany e, aquela nit matexa que jo^d dormí en Oristany, febra contínua va pendra mi e frare Guillem e En Vallès et En Guillemó Rovira, tots enssemps, que la ·I· no ha pugut donar ·I· anap d'aygua a l'altra. Jo, senyor, ab mon compayó entré-me'n al covent dels framenós, on fuy fort vilment penssat, e·n Guillem Vallès anàs-se'n en bon hostal, si m'ajut Déus, on

a. Exterior. Restes de segell.- b. *Add int lin, in loc e am canc.*- c. *Seq ab canc.*- d. *Seq darmí canc.*

muler e marit nit e die meravelosament l'an penssat, que res no li à falgut. Aprés ·XV· dies que tots fom ja^e malorats, En Vallès recruà e li tornà la febra per mal regiment seu. Eu-el vós, mort e soterrat, en la claustra dels framenós d'Oristany; si m'ajut Déus, que ha feta bela fi e ha mostrada gran contrició, que ·III· vagades s'és conffessat e la derrera sa conffessà a mi. E per tal com él, segons que deya, avia fet aquí testame<n>, tan solament féu assí aquesta ordonació devant testimonis per via de codicil:

Primerament, que^f comanava lo seu cors en lo monestir dels framenós d'Oristany,^g als quals lexava per misses a dir e per piatanssa ·C· alffonssins. Ítem, lexà, e devant tuyt ma pregà, que dins ·VIII· dies aprés la sua mort fossen donades ·X· lliures de barcelonesos per misses a dir per ànima de una dona vídua de Barcelona, la qual avia nom Na Rouricha, les quals ·X· lliures él li avia tretes de la caxa enffra dinés e tasses d'argent, e jamays no li n'avia feta esmena ne restitució. Ítem, lexà a En Guillemó Rovira, scuder meu, los quals li devia per ·II^{os}· quintàs de formatges que comprà d'él con jo venguí l'altra vagada de Sardenya, ·XXX· sous, e assò sap bé En Pere Ballaró e Na Barussa. Altres lexas no ych à fetes. Tota aquesta moneda he jo bestreta sobra les ·XL· lliures que jo li deyg ab carta. Ítem, he pagat tot quant ha despès en la malaltia e la sepultura, qui munta bé e gint, segons que vourets con jo sia aquí per manut. Emperò, En Bartomeu, prec-vos que digats a En Barús que d'equales ·XLV· lliures que^h En Vallès pagà lo primer any de la sua batllia a En Pere de Coromines, segons que vós sabets, que n'ayen àpocha del dit Pere de Coromines; en altra manera, si aquesta àpocha no-m trametets, jamay jo no tornaré res que tenga d'En Vallès, car lo jutge té a mi aturades les dites ·XLV· lliures fins que li mostra la àpocha, e gran rahó que duu. En Vallès m'avia dit en Barcelona que él tenia ja la dita àpocha, e con fom assí dix que En Pere de Coromines no la li volia fer si no li dava los ·C· sous qui li menchaven a compliment de les ·L· lliures. E axí la àpocha aya jo, e de present, sinó jo m'o retendra de so que deyg a En Vallès; ítem, e no s'i adormen, e assò sia en breu, abans que jo partescha d'assí, car anar me'n vull, car tal son aparalat que jamay creu que no guorreré.

Ítem, En Bartomeu, vos vull secretament parlar de la viltat d'En Vallès, a qui Déus perdó. Jamay no-m pensara que tan luxuriós hom fos. Sapiats, senyor, que tantost con aguem presa terra en Castell de Càler sa va atrobar ab una mala fembra ciciliana, la pus bela e la pus famosa del món, axí que de tots aquels ·X· dies que estaguem en Càler jo no-l viu poc ne molt sinó a dinar mayor, e ja venia dinat. E segons que m'ha dit En Guillem Rovira, scuder meu, que En Vallès sa gloriayava que jamay no sabé pler de fembra sinó d'questa, car deya que a ·III· ores la nit li feya bayns d'estuba e li donava a boura axarobs confortatus, axí que nit hi avia aguda que ·X· vagades avia agut affer ab ela, axí que dins aquels ·X· dies tot l'ach

e. Seq mer canc.- f Seq la canc.- g. Seq els canc.- h. Seq pagà canc.

suclat e mamat e buydat, que con partim de Castel de Càler més semblava mort que viu. Per què, senyor, assò és estada la raó perquè él és mort abans que jo ne als altres qui avem haguda mayor febra, car per lo gran desnaturament que avia no poch ferⁱ abstinència, ans lo primer die li donaren carn he vi per por de defalir, e axí él matex s'és mort ab aquela fembra part bons ·C· sous que^j él^k donà a la fembra mala, segons que Guillemó Rovira m'à comtat. E tots los ·X· dies aquels que esteguem en Càler estava là, al bordel, ab molt bacalàs bragans, qui tot<s> lo conaxien. Sí que En Bernat Sestany,^l consel<er> de Càler, e altres amics meus^m m'aconsalaven que en naguna manera jo no·l manàs a lum per vila, car gran desonor me era, Déus li aya mercè, que més l'é conagut en aquest viatge que jamays no avia, que si jo·l conagués temps passat tant com ara jamay loⁿ peu no aguera més en res del meu. Ara creu que tot so que hom me'n^o deya e més avia en él cert, Déus li perdó. Si res, senyor, vos plau, scrivits-me ab fianssa de complir.

Dada en la vila d'Ocçier, dins lo meu bisbat, dimecres a ·VIII· del mes de deembra.

Frare Francesch, bisbe de Bisarcho, amic vostra.

i. *Add int lin.*- j. *Seq ls canc.*- k. *Add int lin.*- l. Sobra l'abreviatura.- m. *Seq maj canc.*- n. *Seq meu canc.*- o. *Seq doya canc.*